

Αποανάπτυξη – Το λεξιλόγιο μιας νέας εποχής

Degrowth: A Vocabulary of a new era, Routledge, 2014. Editors: Giacomo D’Alisa, Research Fellow at the Autonomous University of Barcelona, Spain, Federico Demaria, PhD candidate at the Autonomous University of Barcelona, Spain και Giorgios Kallis, ICREA Professor at the Autonomous University of Barcelona, Spain

Γιώργος Βελεγράκης

«Όταν η γλώσσα που χρησιμοποιείται είναι ανεπαρκής για να εκφράσει αυτό που ζητάει να αρθρωθεί, τότε είναι καιρός για ένα νέο λεξιλόγιο».
Από την εισαγωγή του βιβλίου¹

Το βιβλίο *Αποανάπτυξη–το λεξιλόγιο μιας νέας εποχής*² είναι ίσως η σημαντικότερη έκδοση στον χώρο της ριζοσπαστικής οικολογικής σκέψης όχι μόνο για το προηγούμενο έτος, οπότε και εκδόθηκε (Νοέμβριος 2014), αλλά για μια πολύ ευρύτερη περίοδο. Στην πραγματικότητα, ως η πρώτη προσπάθεια συνολικής παρουσίασης των ερωτημάτων, των αναλύσεων αλλά και των προτάσεων της αποαναπτυξιακής σκέψης επιτυγχάνει αυτό που θέτουν οι επιμελητές της έκδοσης εξ αρχής: Να ορίσει και να περιγράψει μια νέα εποχή, αν όχι με τη μορφή λεξιλογίου σίγουρα με τη μορφή ερωτημάτων.

Η αποανάπτυξη («décroissance» στα γαλλικά) ξεκινάει από τη Γαλλία και εξαπλώνεται στον υπόλοιπο κόσμο ως ένα κίνημα ακτιβιστών και ακαδημαϊκών που σκοπό έχουν την αποδόμηση της οικονομικής ανάπτυξης ως κοινωνικό στόχο και την «αποαποικιοποίηση της δημόσιας συζήτησης από τον οικονομισμό» (sic). Η αποανάπτυξη σηματοδοτεί συνεπώς το πρόταγμα των κοινωνικών που επιθυμούν να οργανώσουν την κοινωνική τους ζωή και καθημερινότητα με ένα ριζικά διαφορετικό τρόπο χρησιμοποιώντας

λιγότερους φυσικούς πόρους. Οι θεωρητικές ρίζες αυτών των ιδεών εντοπίζονται από τους επιμελητές της έκδοσης στον μετα-μαρξιστικό οικοσοσιαλισμό των Γκορζ, Καστοριάδη και Ελύλ, τον κοινοτικό οικοαναρχισμό των Ίλιτς και Μπούκσιν, την πολιτική φιλοσοφία της Χάνα Άρεντ, την οικονομική ανθρωπολογία του Πολαϊνί και την κριτική της ανάπτυξης από την οποία προέρχεται και ο Σερζ Λατούς, βασικός εισηγητής του επιχειρήματος. Σε αυτό το πλαίσιο έννοιες, όπως «απλότητα», «ευθυμία», «αυτονομία», «φροντίδα» και «κοινά» είναι μερικές από τις λέξεις που εκφράζουν πώς μπορεί να μοιάζει μια κοινωνία αποανάπτυξης.

Όμως η έκδοση προχωράει αρκετά βήματα παρακάτω και συνθέτει μια – αναγκαία σήμερα– συζήτηση για τη σχέση των κοινωνιών με τη φύση, τη σύνδεση ριζοσπαστικών πολιτικών επιχειρημάτων με τον περιβαλλοντισμό αλλά και την ανάπτυξη της σύγχρονης πολιτικής οικολογίας τόσο στο θεωρητικό (αναλυτικό) πεδίο όσο και στο πολιτικό, δηλαδή στη διαμόρφωση αιτημάτων και μεθόδων διεκδίκησής τους. Το *λεξιλόγιο της νέας εποχής* είναι εκτός των άλλων και ένας διάλογος για την οικολογία σήμερα, ο οποίος είναι επιτακτικός ακριβώς διότι γίνεται σε ένα πολύ συγκεκριμένο και, δυστυχώς, ασφυκτικό πλαίσιο: Από τη μία ο καπιταλισμός και η υπερπαραγωγή που επι-

¹ Υποψήφιος διδάκτορας Πολιτικής Οικολογίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, μέλος του πανευρωπαϊκού δικτύου ENTITLE – www.political ecology.eu

τάσσει επεκτείνει την εξουσία του κεφαλαίου σε κάθε φυσικό διαθέσιμο, από την άλλη η συνολική κρίση του καπιταλισμού σήμερα επιβάλλει το ξεπέραςμα λανθασμένων βεβαιοτήτων του παρελθόντος και την ενσωμάτωση της οικολογικής διάστασης στο επίκεντρο εγχειρημάτων (και κυρίαρχα της αριστεράς) που στοχεύουν στην πολιτική εξουσία.

Προτείνω, λοιπόν, το βιβλίο να διαβαστεί ως ένας καμβάς μελετών, προσεγγίσεων και προτάσεων που όμως υπηρετούν τον κοινό στόχο της διαμόρφωσης ριζικά διαφορετικών κοινωνιών και τρόπων παραγωγής και κατανάλωσης. Εξάλλου, η επιλογή ανάλυσης δύσκολων και διφορούμενων αλλά κρίσιμων εννοιών το επιτρέπει. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζονται οι θεωρητικές αφητηρίες με ανάλυση εννοιών όπως «κριτική στην ανάπτυξη», «περιβαλλοντική δικαιοσύνη» και «πολιτική οικολογία». Το δεύτερο μέρος αποτελεί το περιεχόμενο της αποανάπτυξης όπου κυριαρχούν όροι όπως «αυτονομία», «καπιταλισμός και αντικαπιταλισμός», «η σημασία του πολιτικού» και «τα κοινωνικά όρια της ανάπτυξης». Το τρίτο μέρος έχει να κάνει με τις συγκεκριμένες προτάσεις αλλά και τις υπαρκτές αυτό-οργανωμένες δράσεις και εμπειρίες: «συνεταιρισμοί», «οικο-κοινοτήτες», «συλλογικότητες υπεράσπισης των κοινών», «συνδικάτα». Τέλος, στο τέταρτο μέρος παρουσιάζονται άλλα κινήματα που αλληλεπιδρούν με την αποανάπτυξη όπως τα «φεμινιστικά οικονομικά» και το «*buen vivir*».

Η διάρθρωση της έκδοσης, λοιπόν, μαζί με τη συμπύκνωση της ερευνητικής δράσης τόσο παλαιότερων και καταξιωμένων ακαδημαϊκών όσο και νέων ερευνητών θέτουν τις βάσεις για να δημιουργηθεί και να αναπτύσσεται συνεχώς ένας νέος χώρος ανάλυσης για το σύνολο της οικολογικής σκέψης τόσο στο επίπεδο του περιεχομένου όσο και σε αυτό της μεθοδολογίας. Στα στοιχεία που συνθέτουν αυτόν τον νέο

χώρο, νομίζω έχει σημασία να σταθούμε περισσότερο.

Πριν απ' όλα η αποαναπτυξιακή σκέψη με την παρούσα έκδοση κρατάει ζωντανή και ανατροφοδοτεί τη *στρατηγική* όχι μόνο για τον εαυτό της (ως διακριτό ρεύμα) αλλά για το σύνολο της ριζοσπαστικής οικολογίας. Θέτει συγκεκριμένα πολιτικά αιτήματα, διεκδικήσεις και προτάσεις για τα θέματα της οικονομίας, της κοινωνικής ζωής, του κράτους και των παροχών, αλλά ταυτόχρονα αναμετράται με τη θεωρία και σκαλίζει τις στρατηγικές επιλογές. Ίσως χωρίς να το επιδιώκει εκ προοιμίου, θέτει το *προγραμματικό πλαίσιο* μιας πολιτικής προσέγγισης που διαρθρώνεται γύρω από τις έννοιες του κοινωνικού-οικολογικού μετασχηματισμού της παραγωγής και της οικονομίας των αναγκών. Μια άρρητη ενοποιητική γραμμή όλων των κειμένων της έκδοσης είναι ότι με επίκεντρο *τις ανάγκες των πολλών* και την ενεργό συμμετοχή τους γίνεται δυνατός ο μετασχηματισμός προς μια οικονομία των αναγκών με κατανάλωση λιγότερων φυσικών πόρων και συνεπώς προς μια νέα, δημοκρατικότερη σχέση κοινωνίας-φύσης. Σε αυτό το πλαίσιο η αποαναπτυξιακή σκέψη, ίσως και πάλι χωρίς να είναι ο πρώτος στόχος της, θέτει τις κόκκινες γραμμές απέναντι και στον *συστημικό περιβαλλοντισμό*: Η οπτική του κεφαλαίου αντιμετωπίζει την εργασία, την αποκατάσταση της οικολογικής ισορροπίας και τη διαφύλαξη του φυσικού περιβάλλοντος ως κόστος. Σε μια αντίθετη οπτική η εργασία και το φυσικό περιβάλλον αποτελούν τη βάση (και το σκοπό) ανασυγκρότησης και προώθησης του κοινωνικού-οικολογικού μετασχηματισμού της παραγωγής.

Το παραπάνω ζήτημα μάλιστα τίθεται σε μία περίοδο στην οποία έχει ιδιαίτερη σημασία. Η κρίση του καπιταλισμού και κυρίως η οικολογική της διάσταση προφανώς αναγκάζει όλες τις αντισυστημικές-αντικαπιταλιστικές

προσεγγίσεις και πρακτικές να απαντήσουν σε νέα ερωτήματα. Ταυτόχρονα, όμως, η σημερινή περίοδος είναι και η συμπύκνωση μεγάλων και πλατιών διεργασιών σε κοινωνικό, κινηματικό και πολιτικό επίπεδο. Σε μία προηγούμενη περίοδο ο νεοφιλελευθερισμός φάνταζε ανίκητος και ο καπιταλισμός ως το «τέλος της ιστορίας», καθώς είχε καταφέρει οι βασικές ιδέες του όπως ο κοινωνικός ανταγωνισμός, το ατομικό συμφέρον και το ιδιωτικό έναντι του δημόσιου να κυριαρχούν όχι μόνο ως η μόνη δυνατή πολιτική πρακτική αλλά και ως μαζική κοινωνική συνείδηση. Στις αρχές του 21ου αιώνα από το αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα μέχρι τα κινήματα *occupy* ανά τις ευρωπαϊκές πόλεις, την αραβική άνοιξη και τις πολλές εστίες πολιτικών ανατροπών στη Λατινική Αμερική, φαίνεται ότι το ένα και μοναδικό παγκόσμιο υπόδειγμα ανάπτυξης και κοινωνικής οργάνωσης τουλάχιστον αμφισβητείται. Πιθανώς κάποιος/α να αντιτάξει ότι οι κυρίαρχες πολιτικές δεν ανατράπηκαν αλλά μάλλον μετασχηματίστηκαν προς το αυταρχικότερο εν μέσω της κρίσης. Αυτό είναι αληθές και μάλιστα επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι οι κοινωνικές ανισότητες διευρύνθηκαν. Το σίγουρο όμως είναι ότι αφενός η κοινωνική συναίνεση δεν είναι πλέον καθόλου δεδομένη, αφετέρου σε κινηματικό και πολιτικό επίπεδο γίνεται η προσπάθεια σκιαγράφησης νέων υποδειγμάτων. Τα πολλά μικρά ή μεγάλα κινήματα ανά τον κόσμο που αναγκαστικά αναμετρώνται με το ζήτημα της εξουσίας και της ισχύος αλλά πολύ περισσότερο οι νέοι αριστεροί πολιτικοί σχηματισμοί σε Ευρώπη και Λατινική Αμερική οι οποίοι διεκδικούν επί ίσοις όροις –ή και καταλαμβάνουν– την πολιτική εξουσία είναι χαρακτηριστικά αυτής της νέας συνθήκης.

Σε αυτό το νέο πλαίσιο η ριζοσπαστική οικολογική σκέψη και πρακτική έπαιξαν και παίζουν καταλυτικό ρόλο: Από τη μία σε πολλές, περιπτώσεις λει-

τούργησαν ενοποιητικά για κινήματα που σε μια προηγούμενη περίοδο φαινονταν σπασμωδικά και απομονωμένα (βλ., για παράδειγμα, τα οικολογικά κινήματα που σήμερα ενοποιούνται υπό την ομπρέλα εναντίωσης στην κλιματική αλλαγή). Από την άλλη μετασημάτισαν και μετασηματίζουν τα ριζοσπαστικά πολιτικά υποκείμενα τα οποία διεκδικούν την εξουσία προς μια κατεύθυνση όπου η οικολογία δεν είναι παράπλευρο ζήτημα αλλά ο πυρήνας του προγράμματος και της πολιτικής τους.

Σε αυτή την ιστορική κίνηση η αποανάπτυξη είχε και έχει τα αντανάκλαστικά να συνομιλήσει με τις νέες κοινωνικές διεργασίες, να ριζοσπαστικοποιήσει μέρος των προσεγγίσεών τους και σε πολλές περιπτώσεις να εκφράσει κινήματα και να μαζικοποιηθεί από αυτά. Σε μία περίοδο κρίσης κατά τη διάρκεια της οποίας άλλα ιστορικά ρεύματα, όπως ο οικοσοσιαλισμός ή η βαθιά οικολογία, αδυνατούν να αντιστρέψουν το κυρίαρχο ερώτημα «επανεκκίνησης της οικονομίας και ανάπτυξης έναντι των πολιτικών για το περιβάλλον» και να μαζικοποιηθούν, η αποανάπτυξη το καταφέρνει. Όποιος/α συμμετείχε στο τελευταίο παγκόσμιο συνέδριο της αποανάπτυξης τον περασμένο Σεπτέμβρη (2014) στη Λειψία παρατήρησε ότι στην ουσία ήταν μια συνάντηση πολλών και διαφορετικών κινήματων που δεν αναφέρονται γραμμικά στην αποανάπτυξη, αλλά συνομιλούν και συνδιαμορφώνουν τη σύγχρονη ριζοσπαστική οικολογική σκέψη και την αντίστοιχη πολιτική πρακτική.

Το τελευταίο σημείο το οποίο θέλω να υπογραμμίσω ξεφεύγει από τα όρια της οικολογίας και έχει να κάνει με τη νέα παραγωγή επιστημονικής σκέψης. Στο βιβλίο συναντώνται μία σειρά από ερευνητές, κυρίως της πολιτικής οικολογίας, που στις περισσότερες περιπτώσεις είναι και ενεργά μέλη σημαντικών οικολογικών κινήματων. Σε αυτό το πλαίσιο ο διάλογος δεν αφορά αποκλειστικά αναλυτές που συνομιλούν για την κοινωνική κίνηση ή παράγουν επιστημονική γνώση προς όφελος των κινήματων αλλά συμπράττουν ενεργά και ισότιμα με αυτά. Διαμορφώνεται έτσι μια αμφίδρομη σχέση παραγωγής επιστημονικής γνώσης αλλά και νέων (επιστημονικών) όρων. Δεν είναι τυχαίο μάλιστα ότι το νέο λεξιλόγιο που προσφέρει η έκδοση σε πολλές περιπτώσεις αφορά τόσο έννοιες όσο και ένα αξιακό πλαίσιο που έρχεται απευθείας από τα κοινωνικά κινήματα. Και αυτό σε μία περίοδο που τα πανεπιστήμια παγκόσμια γίνονται όλο και πιο περικλειστικά με τα πολύ υψηλά δίδακτρα, τις ιδιωτικές πηγές χρηματοδότησης και την αποκλειστικά ποσοτική αξιολόγηση του έργου τους. Στον αντίποδα, τέτοια εκδοτικές προσπάθειες και έρευνες προτάσσουν ένα νέο, δημόσιο **ανοικτό** πανεπιστήμιο με παραγωγή γνώσης προς όφελος των μεγάλων κοινοτήτων της κοινωνίας και όχι αποκλειστικά των ελίτ. Θεωρώ ότι αυτό το πρόταγμα πρέπει και μπορεί να υπηρετείται συνεχώς και να αποτελέσει ηγεμονική πρόταση και διεκδίκηση όλων των ακαδημαϊκών και ερευνητών που θέλουν να παράγουν επιστημονική γνώση με άλλους όρους.

Δεν είμαι σίγουρος αν η αποανάπτυξη είναι συνολικά το λεξιλόγιο μιας νέας εποχής καθώς υπάρχουν σίγουρα ανοικτά ζητήματα ως προς τις θεωρητικές αναφορές όσο και τις τελικές διεκδικήσεις. Είμαι σίγουρος όμως ότι συμπυκνώνει με τον καλύτερο τρόπο τα ερωτήματα μιας νέας εποχής, καθώς και τις βασικές αρχές απάντησης τους που δεν μπορούν παρά να έχουν τον κοινωνικό-οικολογικό μετασηματισμό στον πυρήνα τους. Συνεπώς, πέρα από το να μελετήσουμε προσεκτικά το βιβλίο, καλούμαστε, συμφωνώντας και διαφωνώντας στο πλαίσιο της ριζοσπαστικής οικολογίας, να αναμετρηθούμε με τα ερωτήματα που θέτει, να αναμοχλεύσουμε συνολικά τη στρατηγική μας και να παράξουμε νέες ιδέες, πρακτικές και διεκδικήσεις.

Σημειώσεις

1. Η μετάφραση από τα αγγλικά στα ελληνικά είναι δική μου.
2. Το βιβλίο εκδόθηκε στα αγγλικά από τον εκδοτικό οίκο Routledge - <http://www.routledge.com/books/details/9781138000773/>. Επιμελητές της έκδοσης είναι οι: Giacomo D'Alisa, Research Fellow at the Autonomous University of Barcelona, Spain, Federico Demaria, PhD candidate at the Autonomous University of Barcelona, Spain και Giorgios Kallis, ICREA Professor at the Autonomous University of Barcelona, Spain. Οι επιμελητές είναι μέλη του δικτύου Research and Degrowth. Περισσότερες πληροφορίες στη σελίδα <http://vocabulary.degrowth.org/> και στο βίντεο <http://vimeo.com/110013401>.